

**HITELES
BESZÉD
ÉS A BIZALOM
RITUÁLÉI
WORKSHOP**

Hiteles beszéd és a bizalom rituáléi az ókori Keleten ~ workshop ~

2025. június 5. csütörtök 10 óra
ELTE BTK Dékáni kis tanácsterem (A ép. 1. em. 144)

~ Workshop leírás ~

Az emberek közötti együttműködés egyik alapfeltétele, hogy a társadalom tagjai valamiféle bizalommal legyenek egymás iránt, és az emberek jövőbeli viselkedésükről tett ígéreteiknek a többiek hitelt adjanak. Bármiféle közösen végrehajtott cselekedet csak akkor lehet gyümölcsöző, ha a közös vállalkozásban részt vevők biztosak lehetnek abban, hogy a többi tag is aszerint fog cselekedni, amint azt a vállalkozás elején megígérte. Az ókori Keleten változatos formát öltöttek azok a szertartásos ígérek, eskük, prófécia vagy más formulák, amelyek éppen ezt a biztosítékot voltak hivatva megadni. Workshopunkban megpróbáljuk körüljárni a hiteles beszéd témáját: Hogyan járulnak hozzá a rítusok a (szerződő) felek közötti bizalom kialakulásához? Mitől válik egy beszédaktus hitelessé? Milyen rituális feltételek jelennek meg a hiteles beszéddel kapcsolatban? Milyen kritériumai vannak a hiteles beszédnek?

A hiteles beszéd alapvetően szóbeli jelenség, amelyet szimbolikus cselekvések és gesztusok sora jellemez, fontos eleme a szertartásos keretek között fennhangon kimondott szó ereje, illetve esetenként szükséges tanúk jelenléte, akik emlékeznek az ígéretre, s annak megszegését készek szankcionálni. Az ókori Kelet kontextusában azonban csupán írott forrásokat és tárgyi emlékeket vizsgálhatunk. Kérdés, hogy milyen kapcsolat áll fenn a kimondott és a leírt szavak között? Maguk az ígéreteket tartalmazó szövegek mennyire válhatnak a tisztelet tárgyává?

A workshop szervezői Orosz Adrienn, Vér Ádám és Biró Tamás
authenticspeech.ra@gmail.com

Vallásos mentális reprezentációk modellezése
Nemzeti Kutatási Kiválósági Program –
ADVANCED kutatási pályázat
Projekt azonosító száma: 150128

A fedlap a ChatGPT bevonásával készült a British
Museum 118822-es ltsz. paneljének átdolgozásával
(© The Trustees of the British Museum,
CC BY-NC-SA 4.0)

~ Program ~

- 10:00-10:15 Köszöntő: Vér Ádám (ELTE)
- 10:15-10:45 Biró Tamás (ELTE, OR-ZSE)
Gen 17 és Ábrahám körülmételese mint egy ókori keleti bizalomrituálé
- 10:45-11:15 Csabai Zoltán (PTE)
Eskük és biztosítékok az újbabilóni jogi forrásokban

11:15-11:30 kávészünet

- 11:30-12:00 Karasszon István (KRE)
Hiteles beszéd - politikai beszéd. Rabság Jeruzsálem alatt

12:00-13:30 ebédszünet

- 13:30-14:00 Kuroli Veronika (OR-ZSE)
Hósea 2,21-22 a zsidó liturgiában: érvényesek-e a beszédaktus szabályai rituális kontextusban?

- 14:00-14:30 Orosz Adrienn (Szépművészeti Múzeum, ELTE)
Beszéd és rituálé az újasszír ezib-formulákban

14:30-14:45 kávészünet

- 14:45-15:15 Soós Benjámin (ELTE)
Hogyan foglaljuk el Izrael királyságának trónját törvényesen?

- 15:15-15:45 Vér Ádám (ELTE)
Bēl adē ša šarri anāku – Az esküt tett ember az asszír adminisztrációban

- 15:45-16:00 Zárszó: Biró Tamás (ELTE, OR-ZSE)

~ Absztraktok ~

Biró Tamás

Eötvös Loránd Tudományegyetem

OR-ZSE Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem

Gen 17 és Ábrahám körülmetélése mint egy ókori keleti bizalomrituálé

Gen 17:1–15 egy ókori keleti szerződésre emlékeztet két egyenlőtlen fél, Isten és Ábrahám között. A gyengébbik félnek bizonyítania kell a megbízhatóságát (posztbiblikus szóval: a hitét) annak érdekében, hogy elnyerje a felsőbbrendű fél jóindulatát és ajándékait.

A Pentateuchus P forrásának a teológiája szerint az ősatya az utódainak az előképe, vagyis Izrael hitétől és a szövetséghez való hűségétől függ majd Isten támogató jóindulata. Ezen a ponton a kései szerző (P) egy váratlan fordulattal hozza be a körülmetélést, amely – érvelésem szerint – a megbízhatóság és a hiteles beszéd bizonyítéka, nem egyszerűen a szövetség jele.

A körülmetélés már régebbi korokban is létezhetett mint átmeneti rítus az Izrael felnőtt közösségébe belépő ifjak számára, amint azt látjuk a Dina-történetben (Gen 34, J forrás) vagy Ismael tizenhárom éves korban történő körülmetelésénél (Gen 17:35 – talán P-nél korábbi hagyományra támaszkodva). De P itt átértelmezi azt egy másfajta átmeneti rítussá, amely révén a nyolcnapos újszülött lép be Ábrahám szövetségébe (Gen 17:12, Lev 12:3). Előadásomban emellett érvelek, hogy a körülmetélés egy jellegzetes példája a nehezen hamisítható „költséges jelzéseknek” (‘hard-to-fake costly signaling’), amelyek a kognitív rítuselméletek szerint a megbízhatóság és a hitelesség nyilvános megjelenítéseként szolgálnak. Funkcionális nézőpontból, Ábrahám körülmetélése azt jeleníti meg Gen 17 irodalmi kontextusában, hogy a rítus páciense (nyelvtani értelemben elszenvedője) hiteles szerződő fél az Istennel kötött szövetségben; és ugyanezt jeleníti meg Ábrahám utódainak a körülmetélése is, de a maguk társadalmi kontextusában.

Mivel P szerzője még nem lehetett járatos napjaink kognitív vallástudományában, ezért azt a lehetőséget is felvetem, hogy a szerződés megpecsételését egy „költséges jelzés” segítségével az ókori keleti gyakorlatból kölcsönözhetette.

Utóirat: Gen 22 (Ábrahám megkötözése, az Aqeda-történet) egy második „költséges jelzést” vezet be bizalomrituáléként. Ezáltal válhatott Ábrahám a posztbiblikus hagyományban a hitet, a hitelességet megtestesítő igaz ember prototípusává. Felmerül, hogy Gen 22 egy szerződést hitelesítő emberáldozat emlékeként lenne értelmezhető.

Csabai Zoltán

Pécsi Tudományegyetem

Eskük és biztosítékok az újbabilóni jogi forrásokban

Az újbabilóni kor (kb. Kr.e. 7–6. szd.) különlegesen gazdag írásbeli forrásokban Mezopotámiában. Ezek között is nagy számban találkozhatunk olyan agyagtáblákkal, amelyek magas társadalmi rangú személyek hétköznapi jogi eseményeiről szólnak (pl. adás-vételek), vagy hétköznapi emberek rendkívüli eseményeiről. Ez utóbbiakhoz sorolhatjuk a családjogi iratokat, amelyek olyan fontos történésekről tanúskodnak, amelyek a babilóniak egy-egy életszakaszát alapvetően befolyásolják. Ez utóbbiaknál elsősorban a jegyességi, házassági, válási szerződésekre, vagy örökségi iratokra gondolhatunk. A babilóni jogi dokumentumok gyakran meghatározott szövegtípusokat, azon belül formulákat használtak. Ezek egyszerre megkönnyítik az események lejegyzését, és emellett egy fejlett szóbeli jogi hagyomány írásbeliségére utalnak. Az előadás célja, hogy röviden bevezesse a közönséget ebbe a világba, és a családjogi iratokon belül részletesebben megvizsgáljuk szertartásos ígéretek, eskük néhány jellemző példáját.

Karasszon István

Károli Gáspár Református Egyetem

Hiteles beszéd - politikai beszéd. Rabságké Jeruzsálem alatt

Kuroli Veronika

OR-ZSE Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem

Hósea 2:21-22 a zsidó liturgiában: érvényesek-e a beszédaktus szabályai rituális kontextusban?

A zsidó liturgia jelentős részben bibliai idézetekből áll, a liturgikus kontextusban azonban a beszélő/imádkozó nem azonos a szöveg szerzőjével, aki gyakran maga Isten. Az imádságban megszólított Isten a hozzá intézett mondatok tárgya, míg az imádkozó az alany, aki többnyire első szám első személyben szólal meg. A beszédaktus kategóriájába tartozó mondatok, amelyek nem csupán kimondott szavak, de elhangzásuk pillanatában maradandó hatást is kiváltanak, a liturgikus kontextusban értelmezési nehézségeket okoznak. Hósea 2:21-22 versei a házasságkötés deklaratív mondatai, amelyek a zsidó liturgiában napjainkban is megtalálhatók: a hétköznapi reggeli ima részei. A tefillin felrakásának utolsó mozzanataként háromszor fel kell tekerni az imaszíjat a

középső újra, s közben a Hósea 2:21-22 verseket kell elmondani.

וְאַרְשִׁתִּיךָ לִי לְעוֹלָם וְאַרְשִׁתִּיךָ לִי בְצִדְקָה וּבְמִשְׁפָּט וּבְרִחְמִים:

Eljegyezzlek magamnak örökre; eljegyezzlek magamnak igazsággal és joggal és szeretettel és irgalommal

וְאַרְשִׁתִּיךָ לִי בְּאַמּוּנָה וּנְדֻעָה אֶת־יְהוָה:

eljegyezzlek magamnak hűséggel, s megismered az Örökkévalót.

Így az ima egy eljegyzési szertartással kezdődik, amely megismétlődik minden hétköznap, tehát Izrael népe folyamatosan megújítja szövetségét Istennel. Hósea 2:21-22-ben az eljegyzésnek Isten a kezdeményezője és a végrehajtója. Ugyanakkor a liturgiában „Izrael népe”, vagyis az imádkozó zsidó férfi áll ugyanebben a helyzetben, alany és tárgy így helyet cserélnek. Lát-szólag e szöveg nem alkalmas arra, hogy a magát Istennek alárendelt fél szájából hangozzék el az imádság során. Liturgikus helyzetbe kerülve a szövegek olyan lehetőségeket kínálnak, amelyek felülírják eredeti kontextusuk grammatikai szabályait. Szeretném bemutatni, mi teszi e bibliai verseket alkalmassá arra, hogy a zsidó rítus részét képezzék, és milyen jelentőséggel bírnak a rítusban résztvevők számára.

Orosz Adrienn

Szépművészeti Múzeum

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Beszéd és rituálé az újasszír ezib-formulákban

Előadásom középpontjában két fogalom kapcsolata áll, amely a workshop mottójában jelzett hiteles beszédből a beszédre, a bizalom rituáléiból pedig a rituáléra koncentrálok, ugyanis a rituáléval kapcsolatos, szűk értelemben vett performanciai hibákat fogjuk röviden áttekinteni. Az általam választott corpus determinálja, hogy vizsgálatunkat a rituálé nem teljesülése, a sikertelen rituálé perspektívája felől közelítsük meg: forrásokat ugyanis az *ezib*-formulákban találtam. Az *ezib*-formulák bizonyos orákulum-szövegekben és jelentésekben felsorolásszerűen tüntetik fel azokat a kedvezőtlen körülményeket, eseményeket, állapotokat és a rituáléra vonatkozó performanciai hibákat, amelyek eredményeképpen az istenség nem ad választ az orákulumban neki feltett kérdésekre, és így nem segíti a kérdezőt a jövőre vonatkozó

helyes döntések meghozatalában és a szükséges cselekvések végrehajtásában. Az *ezib*-formulák felsorolása a szövegekben azt a célt szolgálja, hogy kivédje ezeket a kedvezőtlenégeket és hibákat: az istenség tekintsen el tőlük, ne vegye figyelembe őket, hanem hallgassa meg a kérdéseket és válaszoljon azokra – a rituálé tehát legyen eredményes. Noha *ezib*-formulák korlátozott számban és behatárolt rituálékra vonatkoztatva jelennek meg, és azok között is most elsődlegesen az újasszír forrásokra koncentrálok, talán érdemes megfontolni az itt bemutatott jelenségek iránymutatását más rituálék performanciájára nézve is – természetesen az adott kultúra és korszak keretei között.

Soós Benjámín

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Hogyan foglaljuk el Izrael királyságának trónját törvényesen?

A Közel-Kelet más társadalmaihoz hasonlóan, a királyság a fogság előtti Izraelben is szent volt, így a király ellen bármilyen támadás vallási tabunak számított. Éppen ezért minden trónkövetelőnek – legyen az Dávid, vagy később épp saját fiai – bizonyítania kellett, hogy éppen ő az Isten kiválasztottja. Sámuel könyve újra és újra is kiemeli Dávid házának legitimitását Sauléval szemben, ahogyan később ezt teszi Salamonnal is idősebb testvéreivel szemben. A legfontosabb legitimációs forrás természetesen Isten egy prófétán keresztül kijelentése, ennek ellenére a jelölteknek bizonyítaniuk kell alkalmasságukat a trónra. Például, Dávidnak mindvégig türelmesnek kellett maradnia, és bizonyítania kellett, hogy a hatalomátadás nem az ő akaratából történik meg. Ezeken a tényezőkön kívül azonban léteznek más olyan tényezők is, amelyek ugyan kevésbé hangsúlyosan jelennek meg a szövegben, de mégis újra és újra fölbukkan az árnyékuk. Ilyen például a nők szerepe a hatalomátadásban. Sámuel könyve kétszer is megemlíti, hogy Michál szerette Dávidot, a másik irányba viszont soha nem tesz erről említést. Ám amikor Dávid végül Izrael királyává válik, úgy tűnik, mégis fontossá válik számára, hogy mellette legyen Saul leánya. Ugyanígy más trónkövetelők is fontosnak találják, hogy maguk mellett tudhassák a régi király valamelyik lányát vagy ágyasát (pl.: Ábner, Amnon, Absolon és Adonijja). Az előadás ezeket és más hasonló tényezőket jár körül, amelyek hozzájárulhattak ahhoz, hogy a trónkövetelő legitim uralkodóvá válhasson a nép szemében.

Bēl adē ša šarri anāku – *Az esküt tett ember az asszír adminisztrációban*

Az Újasszír Birodalom uralkodója által a hatalmát elismerő politikai szereplőknek tettett hűségeskü fontos hatalmi eszközként szolgált. Biztosította vagy egy vazallus állam hűségét, vagy az uralkodó által tervezett trónutódlást. Az i. e. 8–7. században az eskü e formáját *adē*-nak, vagy királyi *adē*-nak (*adē ša šarri*) nevezték. Míg az újasszír esküvel kapcsolatos korábbi szakirodalom elsősorban az államok közötti szerződésekkel összefüggésben betöltött szerepére összpontosított, az *adē*-ről szóló szövegek elemzéséből kiderül, hogy az eskü a szerződéses funkcióján túl az asszír közigazgatás felépítésében és működésében is központi szerepet játszott. Úgy tűnik, hogy a birodalmi közigazgatási hierarchián belül sokan vettek részt a királlyal való eskütétel szer-tartásán. Előadásomban azt vizsgálom, hogy az adminisztráció tagjainak eskütétele milyen hatással volt mindennapi feladataikra és társadalmi helye-zükre. A királlyal való esküvéses viszony bizonyos rangot jelentett, és még a magánokiratokban is gyakran említést tesznek arról, hogy az egyik résztvevő *bēl adē*, azaz esküt tett férfi volt. Továbbá a birodalom hivatalos levelezésében is erős érvként szolgált, *bēl adē* státuszukra a közigazgatás különböző szintű tagjai többször is hivatkoztak.